

ČESKÝ FOTOGRAF

Na dveřích jeho bytu na pražských Vinohradech se zlatě třpytí mosazná jmenovka

JAN SAUDEK – ČESKÝ FOTOGRAF.

Znal jsem obsah té jmenovky, dřív než jsem ji spatřil, a použití přídatného jména na dveřích mě fascinovalo stejně jako umělcovy fotografie.

V dvoupokojovém bytě jsou okna stále zastřena, barevné závěsy nepropouštějí denní světlo. Skutečnost nemá přístup ani k jeho fotografiím. Ve velkém pokoji stojí na jedné straně veliký gauč, podle mého odhadu tak pro osm osob, na druhé straně je holá zeď. Oprýskaná, se škráloupy, několik vrstev barvy chce připomenout, že tady kdysi existovaly. Vyschlá barva se loupe, praská a krabátí. Před takovou zdí udělal většinu svých fotografií.

Sedmašedesátiletý Jan Saudek (když čtete tuto knihu, je příslušně starší než 2. května 2002) sedí na kožené pohovce v černých brýlích a červené košili. Vypadá jako pozér, ale hned vysvětluje, že kdyby si nebarvil vlasy, neměl brýle a nenosil červenou barvu, byl by ošklivý, starý a nijaký.

„Byl bych nevýrazná nula,“ říká.

Za komunismu úřady předstíraly, že Jan Saudek vůbec neexistuje. Ministerstvo kultury se stydělo za fotografie obnažených kyprých žen. Když ze zahraničí přicházely pozvánky na výstavy, odpovídali úředníci, že žádný takový fotograf v České socialistické republice není (doslova: Jan Saudek neexistuje).

Třicet let pracoval v tiskárně jako dělník. Nerad se učil, ze školy odešel, když mu bylo patnáct. Styl jeho fotografií byl dán nedostatkem denního světla. Nemohl dělat fotografie reportážní, a tak využil toho, co měl. Měl lišejovitou sklepní stěnu, umělé světlo a ženy s velikými prsy a stehny. Stěna pro něj znamenala útek.

O jejím metaforickém významu psali kritici v třiadvaceti zemích světa.

„Máte svou zeď už čtyřicet let.“

„Letos jsem tu skutečnou zeď opustil. Už ten sklep nemám. Příliš mnoho vzpomínek, příliš mnoho bolesti. Mám v Praze několik ateliérů. Dobře se dívej, můžu rozsvítit: tahle stěna v bytě je už umělecká. Podívejte, je pomalovaná. Tamta v suterénu byla opravdová a pořád pracovala. V noci jsem slyšel, jak z ní opadáva omítka. Celá léta se mě ptali, jestli jsem se zrovna vrátil z kostela, protože jsem pořád smrděl kryptou. Jenže to bylo z vlhka v mém hnízdečku. Ale nechci se už vracet tam, kde jsem zažil tolik malérů.“

„Práce dělníka...“

„...to byla ztráta času. Bylo by krásné, kdybych mohl jako Mick Jagger už v pětadvaceti sklízet plody své práce! Všichni zažili svůj úspěch v mládí, ale ke mně přišel až ve stáří.“

„Slyšel jsem, že za komunismu tajná policie vaše modelky zatýkala.“

„Chtěli z těch dam vytáhnout, co protistátního říkám. Jenže skrytým a podle mého názoru důležitějším důvodem bylo, že se estébáci chtěli s těmi dámami osobně seznámit. Vyvinout na ně psychický nátlak, aby se s nimi scházely. No, když se u mne nechají fotografovat nahé, tak jsou určitě lehké. Já když viděl estébáka, umíral jsem strachy. Ale od těch dam vím, že se nebály. Musím ti říct, že ženy se nebojí tolik co muži.“

„Na socialismus musely být ty snímky hodně odvážné, když estébáci dokonce zabavovali negativy.“

„Roku 1962 mi ze sklepa vynesli filmy. Udělali si obrázky a pražská StB si vytvořila album žen, která je která. Ty fotky si pak samozřejmě odnášeli domů, aby při nich onanovali. Jelikož tenkrát politické podzemí skoro neexistovalo, žádní disidenti ještě nebyli, estébáci si museli práci vymýšlet.“

„V jaké životní fázi se teď nacházíte?“

„Na světě neexistuje fotograf, který by mě neznal, ale prezident téhle země, Havel, mě úplně ignoruje. Přesto mám důvody se radovat. Jsem zdravý, mám přátele i střechu nad hlavou, od Francouzů jsem dostal metál, mám co jíst, ale šťastný nejsem. Vždycky je tu něco, co mě trápí. Buď to, že můj úspěch není dost velký, nebo to, že já nejsem dost velký (na rozdíl od tebe)...“

„Máš na mysli výšku?“¹

„A to, že nejsem mladý. Šťastný jsem, jen když se opiju. Což dělám často.“

„A cítíte se pak mladý?“

„Pak tomu věřím. Jako každý alkoholik. Teď jsem dva dny nepil, protože jsem věděl, že máte přijít. Nechtěl jsem se vám omlouvat za to, že mám kocovinu. Osciluju mezi dobrem a zlem. Mezi kýčem a nekýčem, mezi pornografií a krásnem. Rád ze sebe dělám idiota, ale nikdy jsem nemyslel na peníze. Ty přišly až nakonec. Nemyslet na peníze – jediné tak lze stvořit něco hodnotného. Mám bratra dvojče. Čtyřicet let pracuje jen pro peníze. V šedesátých letech to byl velmi známý kreslíř. To, co dělá teď, je horší. Kdybych chtěl peníze, fotografoval bych módu, krásné lidi nebo

¹ Když jsem v srpnu 2010 v archivech československé Státní bezpečnosti hledal stopy po výsledcích modelek Jana Saudka (nepodařilo se mi je najít), narazil jsem na poznámku z roku 1978. Funkcionáři tajné policie zaznamenali, že upouštějí od plánu získat fotografa pro spolupráci, jelikož je to podle nich člověk naprosto neseřízný. Napsali, že příčinou jeho komplexu je zřejmě jeho malá postava, což způsobil, že se kandidát na spolupracovníka během celého rozhovoru snažil chovat velmi mužně. „Snaží se chovat chlapsky,“ napsali do hlášení.

hvězdy. Ano, vyfotografoval bych zpěvačku Vondráčkovou. Vlastně ne, tu bych zrovna rád nefotil.“

„Ani kdyby se svlékla?“

„To by mohlo být zajímavé. To ano.“

(Po celou tu dobu s námi sedí Sára Saudková. Není Janovou oficiální manželkou, ale přijala jeho příjmení. Je mladší o víc než třicet let. Říká, že je jeho matkou a sestrou, dcerou i milenkou. Nedávno zahajovala Saudkovu výstavu v New Yorku, jemu už se jezdit nechce. Sára je manažerkou a loveckým psem. Psem proto, že chodí do ulic hledat pro svého pána kypré ženy. Sama je štíhlá, vysoká, kostnatá. Brunetka s dlouhými vlasy na jeho fotografiích – to je většinou Sára. Vystudovala ekonomii, dělala v televizi erotickou talk-show. Vodí mu i prostitutky. „A nakonec,“ dodává Jan, „když se s těmi ženami opiju, ona, jediná střízlivá, je rozváží domů.“)

„Vím, že tvoje matka tvrdila, že slovo stehno není slušné vyslovovat ve společnosti. Nejsou tvé fotografie útekem před zákazy?“

„Začátkem sedmdesátých let, když se už ve fotografii objevila česká nová vlna, měla dívka nahoře prsa, kdežto všechno ostatní zakrýval černý šat. Tenkrát jsem svým modelkám začal zakrývat černou látkou prsa a obnažovat lůno. To je moje přirozená reakce na zákaz. Matka byla skutečně hodně upjatá. Měla dítě za svobodna, ten její syn žije dodnes. Stalo se to na českém venkově začátkem století. Její puritánství bylo jakousi psychologickou reakcí, možná ustavičným očišťováním se od onoho ‚hříchu‘.“

„O jedné ženě jsi napsal toto: Vyměnil jsem si ji s jedním spisovatelem, já mu dal hubenou, on mně tlustou. Co znamená vyměnil jsem si ji? Copak je to nějaké zboží? Kořist? Považuješ snad ženy za věci?“

„Nojo, asi máš pravdu. Poslední dobou jsem se začal podezírat, že jsem možná skrytý homosexuál a ve skutečnosti ženy skrytě nenávidím. Já se přece na ženskou nemůžu podívat, dokud se neopiju.“

„Počkej, počkej. Ty, o kterém se v Praze říká, že jsi měl tisíc žen, ty, který máš čtvrtou manželku a sedm přiznaných dětí...“

„No právě! Nezapomínej, že když má muž velkou spoustu žen, a navíc chce, aby si toho jiní lidé všimli, obvykle si není tak docela jistý svou mužností. Často tím chce zakrýt vlastní zájem o muže.“

„A můžu se vás zeptat, s kolika ženami jsi spal? Opravdu jich bylo tisíc?“

„Na tuhle otázku nikdy neodpovídám. Anebo... odpovím. Odpovím ti tak, jak na to kdysi odpověděl můj bratr: ‚Počkej, spočítám je,‘ řekl a začal počítat na prstech: Jedna, dvě, tři, čtyři, pět, šest, sedm, osm... no ano, osm set.“

(Smějeme se, Jan ochutnává zákusek. „Dobré,“ říká. „To jste pekla sama?“ obrací se k Sáře. Vždycky jí vyká. Kromě svých dvou dcer nikdy žádným ženám netyká ani je neoslovuje křestním jménem. Vždycky „vy“. Vysvětluje mi, že je to z úcty, kterou k ženám chová.)

„Vraťme se k vaší údajné homosexualitě...“

„Říkal jsem to všem ženám, se kterými jsem spal, ale žádná mi neuvěřila. Myslely si, že to jen tak hraju.“

„Saudek se nezastaví před ničím.“

„Já se zastavím před vším!“

(„Saudek se nezastaví před ničím,“ napsal kdosi. Na jedné fotografii visí mezi dvěma nahými ženami jako Ježíš mezi zločinci. Na jiné položil ženu před objektiv v gynekologické pozici a sám je také nahý, navíc si dokreslil svatozář. To znamená, že světec, Tvůrce, tvoří ženu.)

„Nemáš žádné zábrany?“

„Mám hodně silnou autocenzuru. Řeknu ti ještě něco horšího. Jsem od narození zbabělec.“

„A tvé tabu ve fotografii?“

„Jasně že ho taky mám! Nechci fotografovat věci ošklivé. Nechci fotografovat těla v rozkladu. Nechci fotografovat bídu tohoto

světa. Odmítám udělat fotografii, na níž by byla pošlapána lidská důstojnost. Dnes potřebuje trh ošklivé fotografie. Ale pro moji fotografii je charakteristické jedno: člověk si ji rád pověsí na zeď. Jsem pro dekorativní roli fotografie.“

„Fotografujete opilý?“

(„To je skvělá otázka!“ Saudek poskakuje po pohovce a říká, že za tuhle otázku mi dá darem své oblíbené víno, předposlední láhev z kolekce. „Mohla byste ji přinést z kuchyně?“ obrací se na Sáru. Za chvíli stojí na stole červené víno z Chile z vinice Tarapacá.)

„Drahoušku,“ vysvětluje mi vzrušeně, „mám poslední dobou míň a míň odvahy. Ale když se opiju, odvaha se mi zase vrací. Když jsem opilý, nedělá mi fotografování vůbec žádné problémy. Je tu ovšem nebezpečí, že v opilosti snadno na něco zapomenu, že osvětlím negativ nebo něco takového.“

„Liší se nějak vaše fotografie pořízené v opilosti od těch za střízliva?“

„Ne, vůbec ne. Jsou dokonce ostřejší. Omylem samozřejmě. Fotoaparát, kterého používám, je starý padesát let. Používám starý film a starý papír. Vyvolané snímky koloruju.“

„Jedna známá kritička, ředitelka seriózního muzea v Praze, napsala: ‚Vadí mi Saudkův sklon k hroznému nevkusu a kýči.‘ Co byste jí odpověděl, kdybyste měl příležitost?“

„Ona ví, co bych jí odpověděl, protože to byla moje milenka. A její dcera taky.“

„Cože?!“

„Milý příteli Mariuszi. Je mi šedesát sedm let, ale byla doba, že kdo mě znal, nemohl přede mnou utéct. Před Saudkem nebylo záchrany.“

„Co je to dobrý vkus?“

„To nevím. Vím jen to, že mé fotografie nepatří do estetiky ošklivosti ani krutosti. Jsou to fotografie jako ze snu. Neukazují, jak vypadá život, ale to, jak bychom chtěli, aby vypadal.“

„Vaší první vzpomínkou z dětství je koncentrační tábor. Byl jste docela malý, když jste se s bratrem ocitl v koncentráku.“

„To nebyl typický koncentrační tábor. To byl přechodný tábor, připravený pro dvojčata. Byli jsme určeni pro pokusy doktora Mengeleho. Ale jen jsme tam dojeli, osvobodili nás Rusové. Vzpomínám si, jak běželi. Jako dítě vykukující z oken baráku mě fascinovalo, že jim ty vojenské čepice nespadnou z hlavy. Běželi, ale čepice jim držely. A ještě k tomu křičeli: Urááá! Paní Saudková, zakřičte urááá, aby vám při tom nespadla taková vojenská čepice! Zázrak! Po válce jsem to zkoušel, ale nepovedlo se mi to. Sověti, to byla opravdu vytrénovaná armáda.“

„Jak jste se dostali do tábora?“

„Byli jsme na seznamu židovských dvojčat. Otec už byl v Terezíně, přežil, po válce se dokonce stal bankovním úředníkem, a nás sebrali z dvorku. Neměl jsem strach. Když nás nechali nastoupit na place, mysleli jsme, že nás zastřelí. Vzpomínám si, že jsem byl zvědav, jestli ucítím kulku, až do mě vletí, jestli ještě ucítím, jak se mi dere hluboko do těla, nebo už ne. Ale nestříleli.“

„Byly tam nějaké ženy?“

„Samozřejmě, chlapani i děvčata.“

„Ale dospělé?“

„Mariuszi, když mi bylo devět let, připadala mi dospělá každá. Byla tam dvojčata do osmnácti let. Takže ty osmnáctileté holky byly hodně dospělé. Ale proč se na tohle ptáš?“

„Protože už třicet let stavíš své modelky ke zdi. K oprýskané a špinavé stěně. Nemohla by ta tvoje stěna být tou ze zděného baráku v lágru?“

„Sakra!“

„Co je?“

„Tohle o mně asi ještě nikdo nenapsal. Ano! Mohlo by to tak být!“

(Saudek zase poskakuje na pohovce.)

„Stavíš ženy a muže k zničené zdi, protože je tvým estetickým mikrokosmem zakódovaným v dětství.“

„To je docela možné! Ale ta zeď za mnou přišla sama, nevědomky jsem ji vytvořil před několika desítkami let.“

(Sára Saudková se k němu naklání a říká:

„Pane Saudku, zajímavé je, že váš bratr dvojče si už jako kluk zařídil pokoj a stěny natřel tak, aby vypadaly jako odřené a provlhlé. Na tom něco bude!“

„S bratrem jsem nikdy o žádných stěnách nemluvil!“ diví se Jan. „Udělal to nezávisle na mně. O podvědomí jsem toho přečetl spoustu, ale nikdy mě nenapadlo, odkud pochází moje stěna.“)

„Co je v životě nejdůležitější?“

„Přežít.“

(Připijíme si minerálkou Dobrá voda.)

„Většina mých vrstevníků tvrdí, že život je krátký a špatný. Ale já si myslím, že je dlouhý a sladký. Vůbec si se svými vrstevníky nerozumím, všichni už jsou nemocní. Vzdali to. Nechtějí bojovat. Ale já pořád věřím! Například že ta nejlepší fotografie je teprve přede mnou. Ale oni už nechtějí nic. Ani sex je nezajímá, a to je přece jediná věc, která člověka povzbuzuje. Radši stojí na poště frontu na podporu.“

„Bohumil Hrabal tvrdil, že sexuální fantazie ovlivňují celé myšlení. Nejvýznamnější český spisovatel napsal, že smyslná rozkoš procvičuje mozek!“

„S Hrabalem jsme se znali. Myslívám na něj. Myslívám na to, jakou míval po hospodách spoustu známých, své přátele od piva přece popisoval celý život, ale ve skutečnosti byl hrozně osamělý. Naši vládě nikdy nezapomenu, že Hrabal skočil z okna.“

„Moment. Hrabal ležel v nemocnici na Bulovce a vyklonil se z okna, aby nakrmil holuby. Bylo to v pátém patře. Psalo se o nehodě. Co s tím má společného vlada?“

„Ale má! On byl hrozně na ženské. Stačilo přece, aby mu stát najal ošetřovatelku, která by ho hlídala nonstop. Kdyby jí dali

tisíc dolarů měsíčně, ona by před ním chodila nahá, něco by mu tu a tam připravila a držela by ho při životě. Pamatuj si, že starý chlap vždycky potřebuje nahou mladou ženskou, pak bude mít chuť žít. Zemřela mu manželka, cítil se hrozně osamělý... Nevěřím, že vypadl z okna.“

(Saudek vždycky mluví otevřeně. Když se ho zeptali, jestli se zná s prezidentem, odpověděl – v rozhovoru pro největší český deník –, že ano, že měli za komunismu společnou milenku. Jednou se potkali na schodech, Saudek přicházel do jejího bytu a Havel se schoval za výtah.

V cyklu českých *Rozhovorů na konci milénia* pro Lidové noviny řekl Jan Saudek, že by chtěl být ženou. Stejně jako Hrabal nemá Saudek žádné zábrany, mluví o sobě upřímně. Velký spisovatel se stále svěřoval, jak je bojácný. Psal: „Strach jsem dostal už v genech.“ Zrovna tak Saudek. Ve vlastním životopise *Svobodný, ženatý, rozvedený, vdovec* prozrazuje, že když v polovině padesátých let skládal vojenskou přísahu, přísahal „věrnost komunismu a smrt Churchillovi“. Ale současně se pilně učil, jak říci anglicky: „Nestřílejte! Jsem Čechoslovák! Vzdávám se!“ Mluvit – zejména veřejně – o vlastních komplexech je jeho psychoterapií. „Mě nikdo nezastaví,“ vysvětluje. „Říkám věci, které nikdo neříká.“)

„Například říkáš, že mnoha rodičům bití dětí nahrazuje sex. Proboha!“

„Podívej se na některé otce, když bijí své dcerky. Zrudnou v obličeji, začnou se zajíkat, zadýchávat. ‚Tumáš, tumáš, tumáš, tumáš, tumáš, tumáš, tumáš, tumáš! Teď už budeš hodná holčička...‘ a pak je najednou klid. Vždycky to byla náhražka sexu. Teď vidíš, že například v televizi musím vystupovat jedině v živém vysílání. Jinak by mě vystříhli.“

Drahý příteli, navzdory své otevřenosti tě prosím, abys všechno napsal tak, aby se v Polsku nikdo necítil uražený.

A ještě mi nakonec řekni, proč mi chvíli tykáš, a chvíli vykáš,“ dívá se na mě Saudek udiveně.

„Opíčím se po tobě, ty sis to začal plést první, ale nevím proč.“
„Protože mi chvíli připadáš jako někdo blízký, a chvíli zase ne.“

(Když jsem od Saudků vyšel do Mahlerových sadů a usedl pod žižkovskou televizní věží, došlo mi, že se stalo něco, co se mi v práci reportéra nikdy nepříhodilo. Zapomněl jsem Saudkovi položit otázku, kvůli níž jsem za ním přišel. Co má znamenat, že je *český* fotograf? A proč to na dveřích zdůrazňuje?)

Dodatek po osmi letech.

Znáte ten pocit. Zvykli jsme si na nějakou dvojici, v duchu ty dva vždycky vidíme spolu. A i když se k nám donese zpráva, že už spolu nejsou, stejně je pořád vidíme vedle sebe. Tak je tomu se mnou a Saudkovými, v mé hlavě jsou pořád párem. Ale pro potřeby této knihy musím zaznamenat určitá fakta:

Sára Saudková začala žít s Janovým synem z prvního manželství Samuelem.

Má s ním už čtyři děti.

Když byla těhotná poprvé, řekl Jan, že je dobře, že všechno zůstane v rodině.

Po určitou dobu bydleli všichni ve společném bytě.

Teď žije Saudek se ženou, která je o čtyřicet pět let mladší než on, Pavlínou Hodkovou. Byla novinářkou, která za ním přišla udělat rozhovor. Má s ní dvě děti, tříletého Matěje a roční dcerku Annu Marii.

Jedna z jeho přítelkyň (pětatřicetiletá) s ním chtěla mít dítě. Zavázala se, že až se narodí, nebude od Saudka nic požadovat. Pavlína se s tím těžko smířovala, sama byla tenkrát ve čtvrtém měsíci těhotenství.

Ale když se jeho přítelkyni dítě narodilo, zažádala o alimenty.

Jana to nevzrušuje, tvrdí, že takové jednání je u ženy pochopitelné.

Pavčina toleruje Janovi nevěru, ale je radši, když večer za jinými ženami odchází, než aby si je zval domů. Aspoň se v tu dobu může věnovat sama sobě a domácím pracím. Nemusí poslouchat, co s těmi jinými ženami dělá.

Jak zveřejnil český tisk, Sára se Samuelem jsou majiteli firmy *Saudek.com*, na niž fotograf svého času převedl všechna svá autorská práva.

Jan řekl v tisku, že se s nimi delší dobu soudil, ale prohrál. Se svými dosavadními pracemi si může dělat, co chce, ale nemá za ně žádné peníze.

Sára začala fotografovat, někdy používá stejnou stěnu jako Jan. Jejich snímky si lze snadno splést.

Podle Jana je Sára Saudková dobrou fotografkou, udělala už tři nebo dokonce čtyři dobré fotografie. Problémem je, jak říká Jan, že si o sobě myslí, že je dobrá. Neví, co je pokora.

Jan pracuje na velkém projektu: portrétuje celý soubor Národního divadla v Praze.